

områdes program

Liljeholmen

GRÖNDAL

LILJEHOLMEN

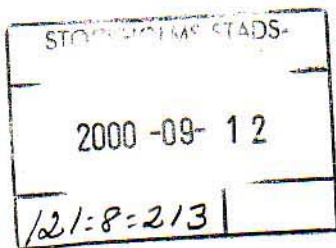
ASPUDDEN

MIDSOMMARKRANSEN

VÄSTBERGA

STADSBYGGNADS
KONTORET

INNEHÅLL

Områdesprogrammet i korthet

Liljeholmen idag

Historik och karaktär

Befolkning

Bostäder

Service

Näringsliv och arbetsmarknad

Trafik

Natur och rekreation

Värdefulla bebyggelsemiljöer

Anläggningar för energi, vatten och avfall

Framtidsfrågor

Förändringar på kort sikt

Förändringar på lång sikt

1

2

12

Stadsbyggnadskontoret inbjuder till dialog

I detta områdesprogram har stadsbyggnadskontoret sammanställt sådana uppgifter som kontoret använder vid planeringen för **Liljeholmen**. Programmet redovisar även pågående planering och diskuterar hur stadsdelsområdet kan utvecklas framöver samt hur dess värden ska tillvaratas.

Områdesprogrammet är ett underlag för en dialog mellan medborgarna, stadsdelsförvaltningen och stadsbyggnadskontoret om framtiden i stadsdelsområdet. Stadsbyggnadskontoret fortsätter härmed det områdesvisa planeringsarbete, som inleddes med de stadsdelsbeskrivningar som ingick i samrådsförslaget till översiktsplanen hösten 1995.

Områdesprogram finns för samtliga 24 stadsdelsområden.

Stadsbyggnadskontoret är stadsbyggnadsnämndens beredande organ och stadens expertorgan i stadsbyggnadsfrågor. På stadsbyggnadsnämndens uppdrag har kontoret hand om frågor som rör markanvändning och byggande.

STADSBYGGNADS KONTORET

Fleminggatan 4, KUNGSHOLMEN
Tfn växel n 08-508 260 00

Kontaktpersoner för Liljeholmen:

Planfrågor:

Torbjörn Johansson

Ulla-Britt Wickström

Den sydvästra fönnelan med stationerna Liljeholmen, Aspudden, Midsommarkransen och Telefonplan inom området, togs i bruk 1964. Essingaleden med anslutningar till Gröndal och Aspudden stod färdig 1966.

Befolkningen i Gröndal jämförbar med staden. Service utgörs av bank, post och dagligvarusjuka.

Liljeholmen

Liljeholmen har varit en viktig del av staden sedan dess expansion. Den första stora utbyggnaden skedde i slutet av 1800-talet då SJ uppförde sin järnväg mellan Liljeholmen och Gröndal. Stadsdelen utvecklades till en gammal stadsdel. En del av stadsdelen följde efter då krysen på riksleden mellan Liljeholmen och Gröndal byggdes om till en modern och oljeförbrukande i innerstaden. Kvarn, Rån

Områdesprogrammet i korthet

I stadsdelsområdet Liljeholmen ligger flera av Stockholms tidigaste förorter, som började byggas ut under slutet av 1800-talet. Liljeholmen var då ett eget municipalsamhälle. Först 1913 inkorporerades stadsdelarna Gröndal, Aspudden, Midsommarkransen och Västberga i staden. Stadsdelarna har byggts ut successivt fram till nutid. En stor utbyggnadsperiod var under 1930- och 40-talen, då smalhusen var den karaktäristiska byggnadstypen.

Befolkningen i Liljeholmen är jämförbar med staden som helhet. Lägenheterna är förhållandevis små och en stor del av bostäderna ägs av kommunala bolag. Skillnaderna mellan stadsdelarna är stora. I flera av stadsdelarna har under senare år upprustning och förtätning gjorts. Servicen är relativt god och till stor del spridd i stadsdelarna. Inom området finns flera stora arbetsområden. På Nybodahöjden uppfördes under slutet av 1930-talet ett barnupptagningshem. Höjden kommer inom kort att förtätas med bostäder i radhus och flerbostadshus.

Liljeholmstorget är en knutpunkt för kollektivtrafiken med tunnelbana och bussterminal. I framtiden kommer den planerade snabbspårvägen att förstärka knutpunkten ytterligare och ge underlag för utökad service. Planer finns för att bebygga de stora öppna ytorna och att överdäcka tunnelbanan med bostäder och lokaler.

Förändringsområdet Lövholmen-Liljeholmen-Årstadal ligger centralt, i direkt anslutning till innerstaden, men är till stora delar extensivt utnyttjat och i behov av upprustning. Det centrala läget och de goda kommunikationerna talar för att området bör få en ökad täthet, liksom att vattenläget vid Mälarstranden och Årstaviken bör kunna utnyttjas bättre. Utgångspunkten för planeringen av området är att skapa förutsättningar för nya bostäder och arbetsplatser i en sammanhängande stadsmiljö.

Spåren i Liljeholmen och Gröndal byggdes ut under slutet av 1800-talet. Essingaleden byggdes ut under slutet av 1930-talet. Också topografin och grönskan bidrar till områdets karaktär. Stadsdelen genomkorsas av Fastlagsgränd.

Hägersåsgränd i Aspudden

Liljeholmen idag

I kapitlet görs en kort beskrivning av varje stadsdel för sig, samt av stadsdelsområdet som helhet. För-tjänster och brister diskuteras, liksom åtgärder för bevarande och förändringar.

500 0 500 1000 1500 m

Historik och karaktär

Den sydvästra tunnelbanan med stationerna Liljeholmen, Aspudden, Midsommarkransen och Telefonplan inom området, togs i bruk 1964. Essingeleden med anslutningar till Gröndal och Aspudden stod färdig 1966.

Liljeholmen

Liljeholmen är Stockholms första förstad. Den stora expansionen påbörjades under 1860-talet då SJ uppförde sin huvudverkstad vid Liljeholmen, där stambanan passerade i sin gamla sträckning. Ett flertal fabriker följde efter då kraven på minskade miljöstörningar och olycksrisker i innerstaden kom. Runt fabriker växte arbetarbostäder upp. Industrierna lokaliserades till kajerna i norr medan arbetarna bosatte sig i Årstadal, Gröndal och i sluttningarna upp mot Nybodahöjden. I slutet av 1930-talet uppfördes Nybodahemmet, som barnupptagningshem uppe på höjden.

Lövholmen har till stor del kvar karaktären av äldre industriområde, medan Årstadal och Marievik har blivit mer renodlade arbets- och kontorsområden. Bostadsbebyggelsen är främst koncentrerad till höjderna, Nybohov (1960-tal) och Lilla Katrineberg (1990-talet). Ett fåtal bostadshus, tex ett äldre flerbostadshus och ett servicehus vid Trekanten, finns insprängda bland arbetsplatserna.

Liljeholmstorget är sydvästra Stockholms största knutpunkt för kollektivtrafik med tunnelbana, buss-terminal, infartsparkering samt den planerade snabbspårvägen. Genom eller utmed området går stora trafikleder som Essingeleden och Södertäljevägen. Årstabergsvägen avgränsar stadsdelen söderut. Grönområdet vid sjön Trekanten sträcker sig via Vinterviken ut till Mälaren och nyttjas flitigt året om av de kringboende.

Befolkningen i Liljeholmen är åldrande och hälften av hushållen utgörs av en person. Antalet lägenheter uppgår till omkring 1 500 och finns uteslutande i flerfamiljshus. En stor del av bostäderna ägs av kommunala bolag. Lägenhetsfördelningen är relativt jämn. Servicenivån i Liljeholmen är hög, med post, bank och apotek utöver livsmedelsbutiker.

Gröndal

I Gröndal finns exempel från i stort sett hela Stockholms stadsbyggnadstradition sedan mitten av 1800-talet. Stadsdelen har byggts ut successivt och har en speciell karaktär. Den traditionella stenstaden blandas med äldre arbetarvillor, stjärnhus, lamellhus, punkthus, terrasshus och moderna hus från 1980-talet. Också topografin och grönskan bidrar till områdets karaktär. Stadsdelen genomkorsas av Essingeleden.

Befolkningen i Gröndal är jämförbar med staden som helhet. I stadsdelen finns 3 550 lägenheter, huvudsakligen i flerbostadshus. Lägenheterna är relativt små och nära hälften ägs av kommunala bolag. Servicen utgörs av bank, post och dagligvarubutiker.

Terrasshuset i Gröndal

Aspudden och Midsommarkransen

I Aspudden och Midsommarkransen finns en stor variation av bebyggelse, uppförd successivt från början av seklet fram till idag, vilket ger en speciell karaktär. Centralt i stadsdelarna ligger sluten kvartersbebyggelse från 1910-talet. 1930- och 40-talens lamellhus, punkthus och villor finns också representerade i stadsdelarna. Gatumönstret är delvis strikt, främst kring kvartersbebyggelsen, delvis oregelbundet och organiskt.

Hägerstensvägen i Aspudden

Under 1980-talet gjordes en omfattande upprustning av den äldre bebyggelsen i Aspudden och bebyggelsen vid västra delen av Torsten Alms gata uppfördes. I Midsommarkransen har kompletteringar gjorts under 1980- och 90-talen, bland annat servicehuset Kastanjen och bostadskvarteret Dvärgpalmen. Inne i stadsdelarna ligger flera parker bland andra Aspudsparken, i Aspudden och Julikullen och Svandammsparken i Midsommarkransen. Vinterviken ingår i stadsdelen Aspudden.

Befolkningen i Aspudden är jämförbar med staden som helhet, i Midsommarkransen bor påtagligt få barn och många unga i åldern 25–34 år. Antalet bostäder uppgår i Aspudden till nära 4 400 och i Midsommarkransen till drygt 5 400. Lägenheterna är små och andelen enpersonshushåll stor, särskilt i Midsommarkransen. Servicen är relativt god i stadsdelarna. Aspudden har systembolag och post, Midsommarkransen har bank, post och apotek utöver livsmedelsbutiker.

Västberga

Västberga är geografiskt indelat i tre delområden. Öster om Södertäljevägen ligger ett av söderorts största arbetsområden, Västberga industriområde, som började byggas ut i slutet av 1920-talet. Mellan industriområdet och Södertäljevägen ligger ett mindre bostadsområde med flerbostadshus, väster om vägen ligger ett smalhus- och småstugeområde, Hökmossen, uppfört under 1940-talet. Stadsdelen saknar tunnelbaneförbindelse och trafikförsörjs med buss.

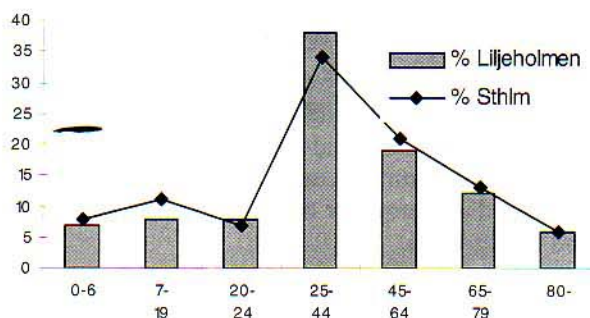
Befolkningen i Västberga är ung, men endast ett fåtal är barn. I stadsdelen finns nära 2 000 lägenheter, varav hälften är tvåor. Andelen enpersonshushåll är stor. Servicen är till stor del förlagd i anslutning till arbetsområdet, där det finns post och flera banker. I Hökmossen finns ett par mindre dagligvarubutiker.

Befolkning

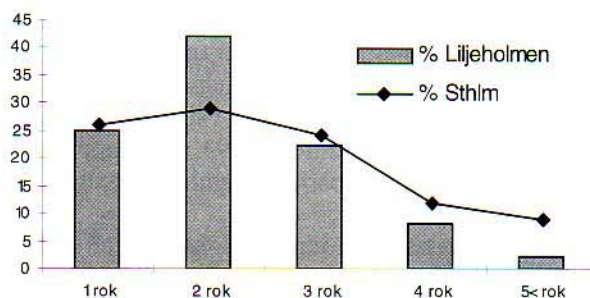
Liljeholmen har ca 27 300 invånare eller knappt 4 % av hela stadens befolkning. Enligt prognoserna kommer befolkningen att öka med 800 personer fram till år 2004.

Liljeholmens befolkning 1995, redovisad stadsdelsvis:

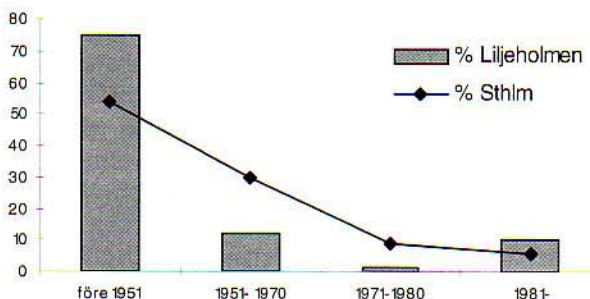
• Aspudden	7 500
• Gröndal	6 100
• Liljeholmen	2 800
• Midsommarkransen	7 600
• Västberga	3 300
Summa	27 300

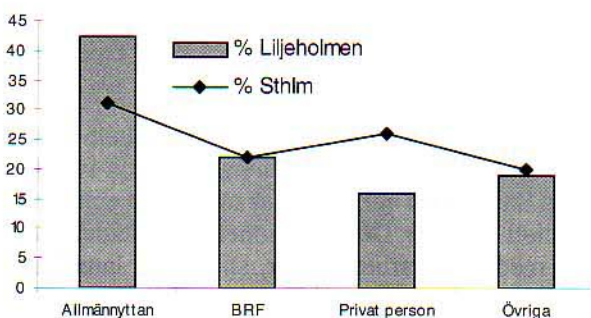
Befolkningsstruktur jämfört med hela staden 1995

Lägenhetsfördelning jämfört med hela staden 1995

Bostadsbeståndets byggnadsår jämfört med hela staden 1990

Bostadsbeståndets ägarfördelning jämfört med hela staden 1990

Åldersfördelningen i området är jämförbar med staden som helhet, men skillnaderna mellan stadsdelarna är stora. I stadsdelen Liljeholmen bor betydligt färre i åldrarna 25–54 år och fler i åldrarna från 65 år och äldre. I Midsommarkransen och Västberga bor betydligt färre barn upp till 15 år, medan gruppen 25–34 år är avsevärt större än genomsnittet.

Den genomsnittliga hushållsstorleken i Liljeholmen är jämförbar med staden som helhet. Andelen stora hushåll är dock något mindre och andelen hushåll med en boende större. I Midsommarkransen är andelen enpersonshushåll över 70 %, i Västberga nära 65 %. I området är andelen tjänstemän lägre än i hela staden, liksom medelinkomsten. I stadsdelarna Liljeholmen och Västberga är utbildningsnivån något lägre än i övriga staden.

Bostäder

I stadsdelsområdet fanns 1995 drygt 17 000 lägenheter, varav knappt 2,5 % i småhus. Andelen små lägenheter är något högre än i staden som helhet, drygt 40 % är tvåor. I Midsommarkransen dominerar andelen ettor. I Västberga, Midsommarkransen och Aspudden är den största delen av bostäderna byggda före 1951, i de förstnämnda stadsdelarna hela 99 respektive 92 %.

De kommunala bolagen äger drygt 40 % av bostäderna i området, men skillnaderna mellan stadsdelarna är stora. I Liljeholmen äger de ungefär 80 % av bostäderna, i Aspudden, Gröndal och Västberga omkring hälften. I Midsommarkransen är andelen bostadsrätter hög.

Ny bebyggelse ska koncentreras till redan exploaterade områden. Exploatering bör utgå från befintliga strukturer. Särskilt de centrala delarna av Aspudden och Gröndal bör behålla den befintliga bebyggelsestrukturen.

Tillgänglighet

I stadsdelsområdet bor drygt 5 200 ålderspensionärer. Den största andelen har Liljeholmen, där en tredjedel av befolkningen utgörs av äldre. Av lägenheterna i flerbostadshus har 86 % tillgång till hiss i stadsdelen.

Service

Kommersiell service

I stadsdelen Liljeholmen är servicen främst koncentrerad till centrum, vid tunnelbanestationen. Där finns en större dagligvarubutik, bank och postkontor samt apotek. Trots att köptroheten är högre än 100 %,

vilket betyder att en viss inpendling äger rum, har omsättningen minskat väsentligt under perioden 1990–94. Uppå Nybohovsberget finns en mindre livsmedelsbutik.

I Gröndals centrum finns en större och flera mindre dagligvarubutiker, bank och postkontor. I Aspudden finns förutom flera livsmedelsbutiker, områdets enda systembolag samt postkontor. Köptroheten är lägre än 100 % i båda stadsdelarna. I Gröndal har omsättningen minskat under 1990-talet, i Aspudden har den ökat.

Midsommarkransen har en relativt spridd service, med flera livsmedelsbutiker, banker och postkontor samt apotek. Trots att köptroheten är lägre än 100 % har omsättningen ökat under perioden 1990–94. I stadsdelen finns också ett par bensinstationer med livsmedelsförsäljning med relativt hög omsättning, samt ett hotell.

I Västberga är den mesta servicen förlagd i anslutning till arbetsområdet. Där finns flera banker, postkontor samt en mindre bensinstation med livsmedelsförsäljning. I bostadsområdet Hökmossen finns ett par mindre dagligvarubutiker.

Social och kulturell service

Bibliotek finns i Aspudden, Gröndal och Telefonplan. I Midsommarkransen finns en biograf och Uppenbarelskyrkan. Stadsdelsförvaltningen har sitt kontor vid Liljeholmstorget.

Inom området finns vårdcentral med distriktssköterska i Liljeholmens centrum och i Gröndal. Tillgängligheten till Liljeholmens centrum är god, då båda tunnelbanelinjerna genom området passerar. Gröndal nås med buss. Närmaste vårdcentraler utanför området ligger vid Axelsbergs tunnelbanestation i Hägersten, vid Hornstull på Södermalm samt i Fruängens centrum.

Daghemmen i Liljeholmen är lokaliserade så, att den största delen av bostadsområdena är försörjda med barnomsorg inom 400 meters gångavstånd. Boende i västra Gröndal, norra Aspudden, södra Hökmossen och Västberga flerbostadsområde saknar kommunal barnomsorg.

Samtliga skolor, utom Västbergaskolan, ligger i direkt anslutning till grönområden. Elever boende i Midsommarkransen har lång väg till skolan och en stor del av skolvägen går längs Tellusborgsvägen, som ingår i huvudvägnätet. Elever boende i södra Aspudden, södra Hökmossen och Västberga flerbostadsområde har relativt långt till skolan.

Kapaciteten i årskurs 1–6 är för närvarande tillräcklig, men en viss lokalbrist förväntas uppstå kring sekelskiftet. Det är framförallt i Aspudden som behovet av skollokaler ökar. För högstadiet råder idag brist på lokaler. Möjligheten att ta Blommensbergsskolans lokaler i anspråk, eller att utöka grundskolans lokaler i Västbergaskolan undersöks. Brännkyrka gymnasieskola ligger inom området. Om nya bostä-

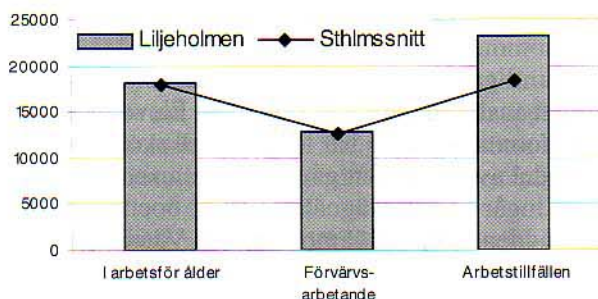
der byggs i förändringsområdet i stadsdelen Liljeholmen, kommer nya lokaler för barnomsorg och sannolikt även för skola att behövas.

Näringsliv och arbetsmarknad

Sammanlagt har nära 23 200 personer sin arbetsplats i Liljeholmen. Av dessa arbetar drygt 40 % inom tillverkning eller byggverksamhet och nära 30 % inom handel och kommunikation. Årstadal-Marievik är söderorts största arbetsområde, med över 8 000 anställda. I Västberga industriområde arbetar ca 6 500 personer och vid Telefonplan, där Ericsson har sitt huvudkontor, arbetar omkring 4 000 personer. Av de boende i åldrarna 20–64 år var 71,5 % förvärvsarbetande 1994.

Utöver de stora arbetsplatsområdena finns många arbetsplatser integrerade inne i stadsdelarna framförallt i Midsommarkransen, men också i Aspudden och Gröndal.

Västberga industriområde har kontakt med stambanan och SJ:s kombiterminal. Området är södra Stockholms viktigaste godsterminal med ett flertal expeditionsföretag. Industriområdet bör behålla sin roll som transportterminal och reserveras för transportintensiva och skrymmande verksamheter. Området skulle även kunna ta emot verksamheter som flyttas från andra områden, mer känsliga ur störningssynpunkt. Till den norra delen, mot Södertäljevägen, samt i de centrala delarna vid kvarteret Elektra och Västberga gård lokaliseras lämpligen service och kontorsbebyggelse.

Stadsdelsområdets arbetsmarknad jämfört med hela staden 1994

Diagrammet visar antalet invånare i arbetsför ålder 20–64 år, antalet förvärvsarbetande boende inom området i åldern 20–64 år samt antalet arbetsplatser inom området. Antalet jämförs med ett genomsnitt för Stockholm. Stockholmssnittet har beräknats genom att motsvarande antal för hela staden delats med antalet stadsdelsnämnder (24 st).

Trafik

Kollektivtrafik

Kollektivtrafiken är i huvudsak baserad på tunnelbanelinjerna Ropsten-Norsborg och Mörby C-Fruängen. Gröndal och Västberga saknar tunnelbaneförbindelse och försörjs med buss från Liljeholmen. Också för de boende längs Bäckvägen i Midsommarkransen är buss det kollektiva huvudalternativet. Inom kort kommer en servicebusslinje mellan Gröndal och Aspudden att trafikera området. Syftet är främst att förbättra tillgängligheten till vårdcentraler och servicehus.

Liljeholmstorget är en knutpunkt för kollektivtrafiken för hela sydvästra söderort. Den planerade snabbspårvägen kommer att ha en station vid torget, i anslutning till den befintliga tunnelbanan och bussterminalen, samt i Gröndal och Årstadal. Förutsättningarna för att öppna en pendeltågsstation vid Årsta Västra i anslutning till snabbspårvägens station utreds.

Vägtrafik

Med bil når man Liljeholmen främst via Essingeleden och Södertäljevägen. Förutom dessa vägar ingår delar av Hägerstenvägen, Tellusborgsvägen, Blommensbergsvägen, Lövholmsvägen, Liljeholmsinfarten, Gröndalsvägen och Årstabergsvägen i huvudvägnätet. Flera skolor ligger i direkt anslutning till huvudgator. Detta gäller främst Aspuddens skola, Blommensbergsskolan och Västbergaskolan, men även Gröndalsskolan och Ekensbergsskolan ligger i omedelbar närhet till huvudgator. Elever från Midsommarkransen har en stor del av sin skolväg längs Tellusborgsvägen. En översyn av barnens skolvägar behöver göras, särskilt där dessa ligger i anslutning till någon av huvudgatorna.

Närheten till Södertäljevägen och Essingeleden ger ett ypperligt kommunikationsläge, men innebär också att många bostäder är utsatta för stora bullerstörningar. Värst utsatta är östra delen av Midsommarkransen, Nybodahöjden och delar av Nybohovsberget, där bullerplank saknas. Längs övriga delar av Södertäljevägen är bullerplank uppsatta för att mildra problemen.

Bullerproblemen i bostäderna finns förutom längs de stora trafiklederna vid korsningen Tellusborgsvägen-Bäckvägen. De ekvivalenta bullernivåerna överstiger här 65 dB(A), som är stadens planeringsnorm. Längs övriga gator ligger bullernivåerna i intervallet upp till 65 dB(A). Åtgärder bör vidtas för att minska störningarna från trafik och industriell verksamhet. Utmed Essingeleden planeras för ett förbättrat bullerskydd.

Ett problem för främst Midsommarkransen, Aspudden och Gröndal är den smittrafik som uppstår vid kö på de större vägarna förbi området. Åtgärder för

att minska hastigheterna på Bäckvägen och Tellusborgsvägen bör övervägas. Korsningen Årstabergrsvägen-Södertäljevägen är en av söderorts mer olycksbelastade.

För att lösa parkeringsproblemen i området bör det undersökas i vilka stadsdelar boendeparkering kan vara lämpligt. Fördelarna med boendeparkering är dels att man kan öka beläggningen i befintliga anläggningar, dels att önskad infartsparkering troligen minskar på bostadsgator.

Cykelvägnätet ligger i huvudsak skilt från biltrafiken i separata körbanor, vilket innebär att den tekniska standarden är god. Stora delar ligger dock i direkt anslutning till de större trafiklederna, varför miljön upplevs som mindre tilltalande att vistas i. Det gäller bland annat Liljeholmen-Årstadal, som domineras av vägar, spår och parkeringar.

Möjligheterna för gående att korsa Södertäljevägen och Essingeleden bör ses över, liksom möjligheterna till tvärförbindelser mellan Västberga industriområde och Årsta partihallar. Säkra cykelvägar till viktiga målpunkter bör prioriteras.

Sjöfart

Hamn finns i Lövholmen, Liljeholmshamnen samt i Årstadal, Årstadalshamnen.

Natur och rekreation

Övergripande grönstruktur

Vinterviken ingår i ett övergripande grönstråk mellan Sätmaskogen och Nacka friluftsområde. Stråket förbinds via Mälarstranden, Trekanten, Årstaviken, Årstaskogen och Hammarbyskogen. Grönstråket har mycket stort rekreativvärde och är viktigt att bevara och förstärka, då det delvis är brutet av bland annat barriärer som trafikleder.

I översiktsplanen eftersträvas ett sammanhållet strandstråk mellan Årstaskogen och Vinterviken. Detta skulle höja områdets rekreativvärde samt förbinda naturområden som idag saknar koppling. Möjligheterna till strandpromenader är idag på sina håll begränsade, då arbetsplatser blockerar strandkanten.

Hela Mälarstranden är klassad som riksintresse. Där det idag är naturstrand ska denna bevaras som sådan. Stränderna mot Mälaren och runt Lindholmen och Rotholmen är ekologiskt särskilt känsliga.

Övriga grönområden

Mörtviksparken norr om Vinterviken sträcker sig som en landtunga ut i Mälaren. Parken ingick tidigare i det avspärrade Nobelområdet, som nu är öppet för allmänheten. Parken är mycket naturskön och har

stort rekreativvärde.

Direkt norr om udden ligger den delvis bebyggda ön Lindholmen, som ägs av staden. Ett värdefullt tillskott för friluftslivet vore om ön kunde göras tillgänglig också för icke båtägare. Södra stranden av Mörtvikens och den utanföriggande Rotholmen har stort ekologiskt värde. Nobelområdet i Vinterviksdalen, med sina industriarkeologiska lämningar utgör ett värdefullt landskapsobjekt. Nybodabergets gröna förkastningsbranter ger landskapet en speciell karaktär.

I Gröndal finns två mindre, örtrika hållmarker av vetenskapligt naturvärde, vid Mörtvikens finns en fukt-lövskog. Hållmarkerna i Gröndal bör skyddas från exploatering.

Parker

I Liljeholmen ligger sjön Trekanten med omgivande park. Området har stort rekreativvärde och är för närvarande föremål för utrustning genom projektet Kulturpark Liljeholmen.

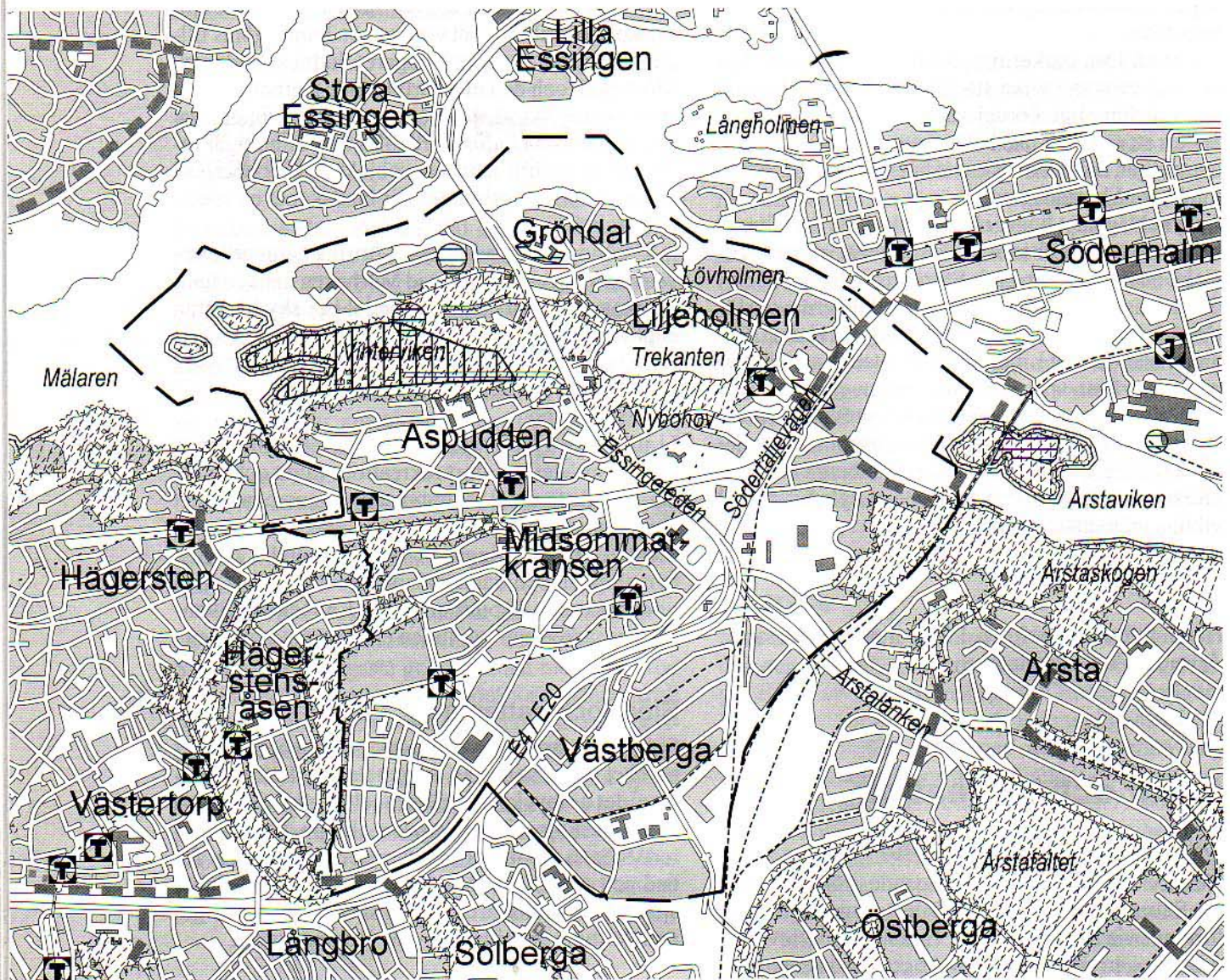
Inom området ligger också bland andra Ekensbergshöjden och Sannadalsparken i Gröndal, Aspuddsparken i Aspudden samt Enbacken, Svandammsparken och Julikullen i Midsommarkransen.

Sjöar och vattendrag

Sjön Trekanten är mycket näringsrik och innehåller mycket höga halter av tungmetaller. Tillrinningsområdet är mycket begränsat och utgörs till största delen av skog och bebyggelse. Utlopp sker i Mälaren. Största sjödjupet är 6,5 meter. Sjön nyttjas för bad och sportfiske. Målsättningen är att bibehålla sjöns rekreativvärde. Detta sker bland annat genom luftning och tillsättning av ledningsvatten.

Vinterviken

NATUR- OCH REKREATIONSVÄRDEN

- Naturområden och parker som ingår i den övergripande grönstrukturen
- Förbindelsestråk för rekreation som kompletterar grönstrukturen
- Platser där behovet av rekreativförbindelser behöver uppmärksammas
- Större fornlämningsmiljö och äldre odlingslandskap

- Naturvårdsobjekt
- Ekologiskt särskilt känsliga stränder

Värdefulla bebyggelsemiljöer

Här beskrivs områden som på olika sätt är värdefulla för stadsbygden. De kulturhistoriskt värdefulla miljöerna, som Stadsmuseet pekat ut, redovisas även på karta.

Liljeholmens stadsdelsområde är mångfacetterat ur bebyggelsesynpunkt. Här finns några av Stockholms tidigaste förstäder, som kompletterats under årens lopp. Området innehåller även en del tidig industribebyggelse och småhus. Utöver de områden som Stadsmuseet anser vara kulturhistoriskt värdefulla miljöer, finns flera betydelsefulla objekt. Av dessa kan nämnas Västberga gård, Hökmossens gård, San Remobageriet, samt gamla kabelfabriken i kvarteret ASEA i Västberga. Dessutom finns bland annat Årsta Gamla skola, före detta Brännkyrka församlingshem, Uppenbarelskyrkan, de äldre bostadshusen i Stora Katrineberg liksom gårdsbyggnaden i kvarterets mitt samt galleriet Färgfabriken i Lövholmen utgör också byggnader som är värdefulla i stadsbygden. Dessa byggnader bör inte förvanskas.

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer

HÖKMOSSEN smalhus- och småhusområde i Västberga

I Västberga byggdes under 1940-talet dels ett smalhusområde, dels ett småstugeområde – Hökmossen. Smalhusen ligger med långsidorna mot till stor del trädplanterade gator. Husen har putsade fasader och flacka tegeltak. I den södra delen av området har bebyggelsen röda tegelfasader.

Det är viktigt att den ursprungliga utformningen med fönster, portar, tegeltak och i förekommande fall balkonger bevaras. Utvändiga tilläggsisoleringar bör undvikas. Fasaderna bör putsas med en tunn kalkputs och avfärgas i ursprungliga kulörer.

Småstugorna är företrädesvis i ett plan med putsade fasader eller träpanel. Det är viktigt att de grönskande gaturummen som trädgårdarna bildar bevaras, liksom bebyggelsens småskaliga karaktär. Husens ursprungliga material och färgsättning bör bevaras. Eventuella tillbyggnader bör göras mot trädgårdssidan och underordna sig den ursprungliga byggnadens volym.

NYBODAHEMMET

Nyboda hemmet, ritat av Paul Hedqvist, uppfördes mellan 1936–38 som barnupptagningshem. Byggnaderna, uppförda i rött tegel i 1–3 våningar, ligger grupperade i en anlagd trädgårdsmiljö. Nyboda hemmet är dels socialhistoriskt intressant, dels av stort kulturhistoriskt värde. Det är viktigt att byggnadernas exteriörer inte förvanskas genom om- och tillbyggnader eller utvändigt tilläggsisolering. Ursprungligt fasad- och takmaterial liksom fönster, dörrar och snickeridetaljter bör så långt möjligt bevaras.

CENTRALA ASPUDDEN

Aspudden representerar en av de första hyreshusförstäderna, avsedd för stadens arbetarbefolkning. Husen inrymde ett stort antal smålägenheter. Området är i sitt slag unikt i Stockholm, med enhetlig flerfamiljsbebyggelse från 1910-talet. Bostadshusen med putsade fasader, enkel dekor och brutna tak med lertegel eller falsad plåt, äger betydande miljömässiga kvaliteter och stort kulturhistoriskt värde.

Aspudden genomgick under 1970-talet en omfattande upprustning. Ytterligare förtätning inom området bör ske med stor varsamhet, då den ursprungliga stadsplanen med stora, öppna gårdar annars riskerar förvanskas. Utvändigt tilläggsisolering bör undvikas. Vid om- och tillbyggnader av husen bör anpassning ske till intelligenta bebyggelse. Ursprungliga fasad- och takmaterial bör bevaras, liksom färgsättning och dekor.

BLOCKET OCH TALJAN I GRÖNDAL – riksintresse för kulturminnesvården

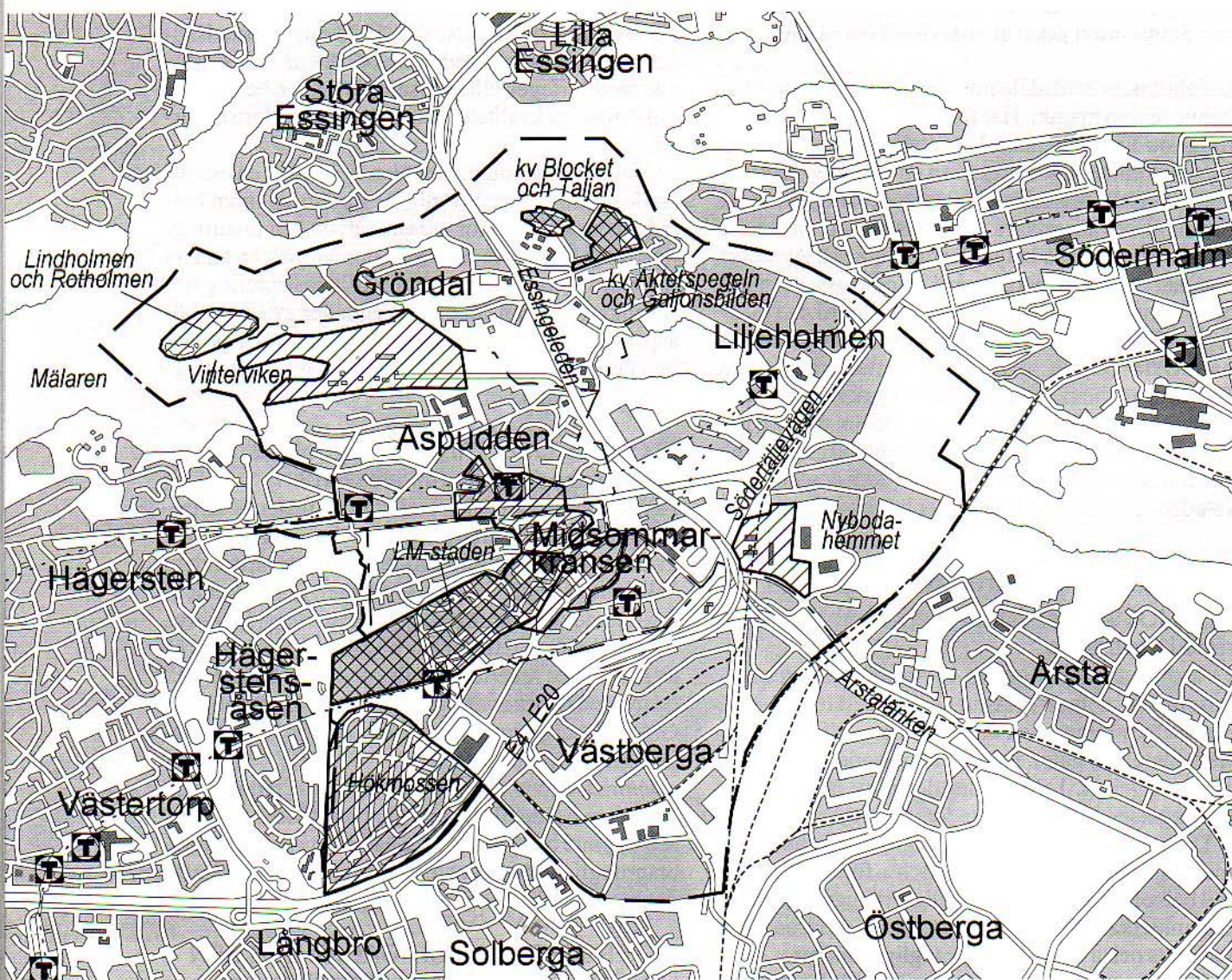
I kvarteren Taljan och Blocket finns rester av Gröndals villastad bevarade. Bebyggelsen utgör en rest av arbetarvillor från 1900-talets första årtionden. Villorna, med uthyrningslägenheter, är individuellt utformade och uppförda av tomtägarna själva i två till tre våningar. Husen har hög stengrund, stomme av plank med reverterade eller panelade fasader och tidstypiska snickeridetaljter. Tomterna ligger högt på Gröndalsberget med lummiga trädgårdar som begränsas av spjalstaket.

Områdets karaktär med trädgårdarnas grönska och husens individuella utformning bör bibehållas. Husen bör inte byggas till eller på och snickeridetaljter, ursprungliga fönster och dörrar bör bevaras. Området bör inte förtätas.

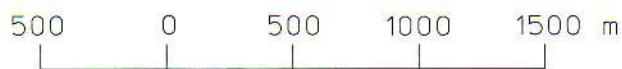
AKTERSPEGELN OCH GALJONSBILDEN I GRÖNDAL – riksintresse för kulturminnesvården

Centrala Gröndal kännetecknas främst av stjärnhuset, terrasshuset och punkthuset i elva våningar, uppförda mellan 1944–52. Byggnaderna betraktas som milstolpar i svensk bostadsplanering. Stjärnhuset har putsade fasader avfärgade i kraftigt röda, gula och gröna nyanser, med vita omfattningar och balkonger. 1958–62 kompletterades med ytterligare stjärnhus med större lägenheter och fasader i rött tegel. Terrasshuset i puts och rött tegel, är placerat i en kraftig sluttning i kvarteret Galjonsbilden och avslutas upptill med en radhuslänga. Också punkthuset har röda tegelfasader.

Bebyggelsen i kvarteren Akterspegeln och Galjonsbilden bör inte tilläggsisoleras utvändigt eller byggas till. Grönytorna mellan husen bör bibehållas och området bör inte förtätas med nya byggnader. Det är väsentligt för det kulturhistoriska värdet att planlösningar och lägenhetstyper ej förändras.

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA MILJÖER

 Stadsdelar och områden där särskild uppmärksamhet behöver ägnas åt kulturhistoriska värden (enligt Stockholms stadsmuseum)

 Område av riksintresse för kulturminnesvården (enligt Riksantikvariets beslut november 1987)

VINTERVIKEN

Vinterviken blev år 1865 platsen för Alfred Nobels dynamitfabrik, dit tillverkningen av nitroglycerin flyttades från Söder Mälmarstrand. Fram till början av 1900-talet expanderade fabriken och många byggnader för tillverkning, magasin och även bostäder uppfördes. På 1920-talet avvecklades verksamheten och produktionen flyttades till Gyttopp.

Den största byggnaden i Vinterviken är svavelsyrefabriken från 1891. Inom området finns också ett antal arbetarbostäder, portvaktstugan, disponentvillan m m. Bebyggelsen har en skiftande karaktär med industribyggnader i tegel, enklare skjul och bostäder från olika tider. Alla kvarvarande byggnader i området är viktiga för förståelsen av det och det är viktigt att varje byggnad behandlas utifrån sina specifika egenskaper och att det ursprungliga utseendet så långt möjligt bibehålls. Området har idag karaktären av parkområde med mycket naturmark, där den industriella prägel till viss del har försvunnit, men där industribebyggelse och spränggröpar gör området till en intressant kulturmiljö.

LINDHOLMEN OCH ROTHOLMEN

Öarna Lindholmen och Rotholmen i Mälaren har alltsedan 1700-talet varit populära utflyktsmål för stockholmarna. 1880 byggdes de första sommarhusen på Lindholmen. Byggnaderna representerar den tidiga sommarhusbebyggelsen i Stockholms omedelbara närhet. Villorna är byggda i trä och har alla skiftande karaktär, vilken bör bevaras, liksom öarnas karaktär av sommarvillor i naturmark.

MIDSOMMARKRANSEN

Midsommarkransen ligger mellan två gamla vägar. I sydost går vägen Stockholm-Södertälje, som antas vara från 1600-talet och i nordost Hägerstensvägen, känd från 1700-talet. 1908 påbörjades exploateringen av förstaden Midsommarkransen, en arbetarstadsdel med kvartersbebyggelse, uppförd i privat regi. 1911 öppnades spårvägen till stadsdelen.

1944 uppfördes också smalhusområdet kring Främlingsvägen, med röda tegelfasader, taklister, portaler och enkla fönsteromfattningar.

LM-STADEN OCH ERICSSONS KONTOR OCH FABRIK – riksintresse för kulturminnesvården

1936 flyttade LM Ericsson ut sina kontor och fabriker från innerstaden till Midsommarkransen. Två år senare började ett stort bostadsområde med smal-

hus byggas, för arbetarna i företaget. Den välbevarade smalhusbebyggelsen utgör ett bra exempel på funktionalistiskt bostadsbyggande, nära knutet till en stor arbetsplats. Ericssons fabrik vid Telefonplan och smalhusen i LM-staden är avgränsat som riksintresse för kulturmiljövården.

För att de olika områdena skall bibehålla det kulturhistoriska värdet, måste deras särart beaktas. Respektive byggnadstyp bör behålla sin ursprungliga fasadbehandling, liksom färgsättning, fönstertyp och dörrar. För kvartersbebyggelsens karaktär är det viktigt att Julikullens park och gårdarnas öppenhet bevaras. I smalhusområdena måste naturterrängen bibehållas. Helhetsmiljön är viktigt att bevara, liksom värdefulla byggnader.

Det är viktigt att husen inte tilläggsisoleras utvändigt. Vid förtätning eller vid om- och tillbyggnader av husen bör anpassning ske till intilliggande bebyggelse. Vissa hus i området har tilläggsisolerats med plåt respektive tegelliknande material, med förvanskande resultat. Strävan bör vara att återställa de ursprungliga fasaderna. En tilläggsplan med bevarandeariktning finns för den östra delen av stadsdelen. Detaljplaner bör successivt kompletteras med Q-beteckning (kulturresevat), där sådan saknas.

Anläggningar för energi, vatten och avfall

I stadsdelarna Liljeholmen och Västberga avrinner dagvattnet till Mälaren, förutom från Nybodahöjden och Liljeholmstorget, som avrinner till sjön Trekanten. Trekanten och Mälaren bör skyddas från föroreningar. Försök med rening av trafikdagvattnet från Essingeleden sker och möjligheten att rena dagvattnet från Södertäljevägen bör utredas.

Dagvatten ska vid förändrad markanvändning där så är lämpligt omhändertas lokalt. Planer bör tas fram för att inom område med kombinationsledningar införa LOD för befintlig bebyggelse. På sikt bör även dagvattnet i områden med separata ledningssystem omhändertas lokalt.

På Nybohovsberget finns en större vattenreservoar. Fjärrvärmenätet är utbyggt i stadsdelarna Liljeholmen, Gröndal och Västberga. Planer finns för att även Aspudden och Midsommarkransen ska anslutas inom de närmaste åren.

Framtidsfrågor

I kapitlet redovisas dels idag kända projekt som avses genomföras på kort sikt, det vill säga inom fem år, dels tänkbara projekt som kan bli aktuella först på lite längre sikt, mellan fem och tjugo år. Nya projekt kan dessutom aktualiseras på relativt kort sikt.

Förändringar på kort sikt

Nybodahöjden

Nybodahöjden har planlagts för ny bostadsbebyggelse. Detaljplanen är antagen av kommunfullmäktige och byggstart är planerad till augusti 1997. Planen möjliggör en utbyggnad av en bostadsutställning inför kulturhuvudstadsåret 1998. I projektet ingår sex byggherrar som samordnas av Byggmästarföreningen. Sammanlagt uppförs ca 160 lägenheter i 2- och 3-vånings radhus, stadsvillor m m. Stor hänsyn tas till de social- och kulturhistoriska värdena i området samt till omgivande park- och naturområden. Nybodahöjden är i de delar som ligger mot Essingeleden och Årstabergsvägen utsatt för kraftiga bullerstörningar. I planförslaget förutsätts att bullerskärmar sätts upp längs Essingeleden.

Liljeholmen

1. FÖRNYELSE OCH KOMPLÈTTERING

Liljeholmstorget är en av de platser som SL angivit som "Knutpunkt för kollektivtrafiken". En ny bussterminal och biljetthall till tunnelbanan är under projektering. Den planerade snabbspårvägen passerar och har hållplats på Liljeholmsvägen. Byte mellan de tre trafiklagen skall kunna ske bekvämt och i möjligaste mån klimatskyddat. I anslutning till bytestpunkten finns också möjlighet att anlägga en eventuell framtida underjordisk pendeltågsstation. Planarbete för Liljeholmstorget har påbörjats för byggande av ca 100 lägenheter, butiker m m över tunnelbanestationen. För resterande delar av Liljeholmstorget ska programarbete påbörjas. Preliminär byggstart 1998.

2. SNABBSPÅRVÄG

Snabbspårvägen mellan Gullmarsplan och Alvik passerar Liljeholmstorget.

3. KULTURPARK LILJEHOLMEN

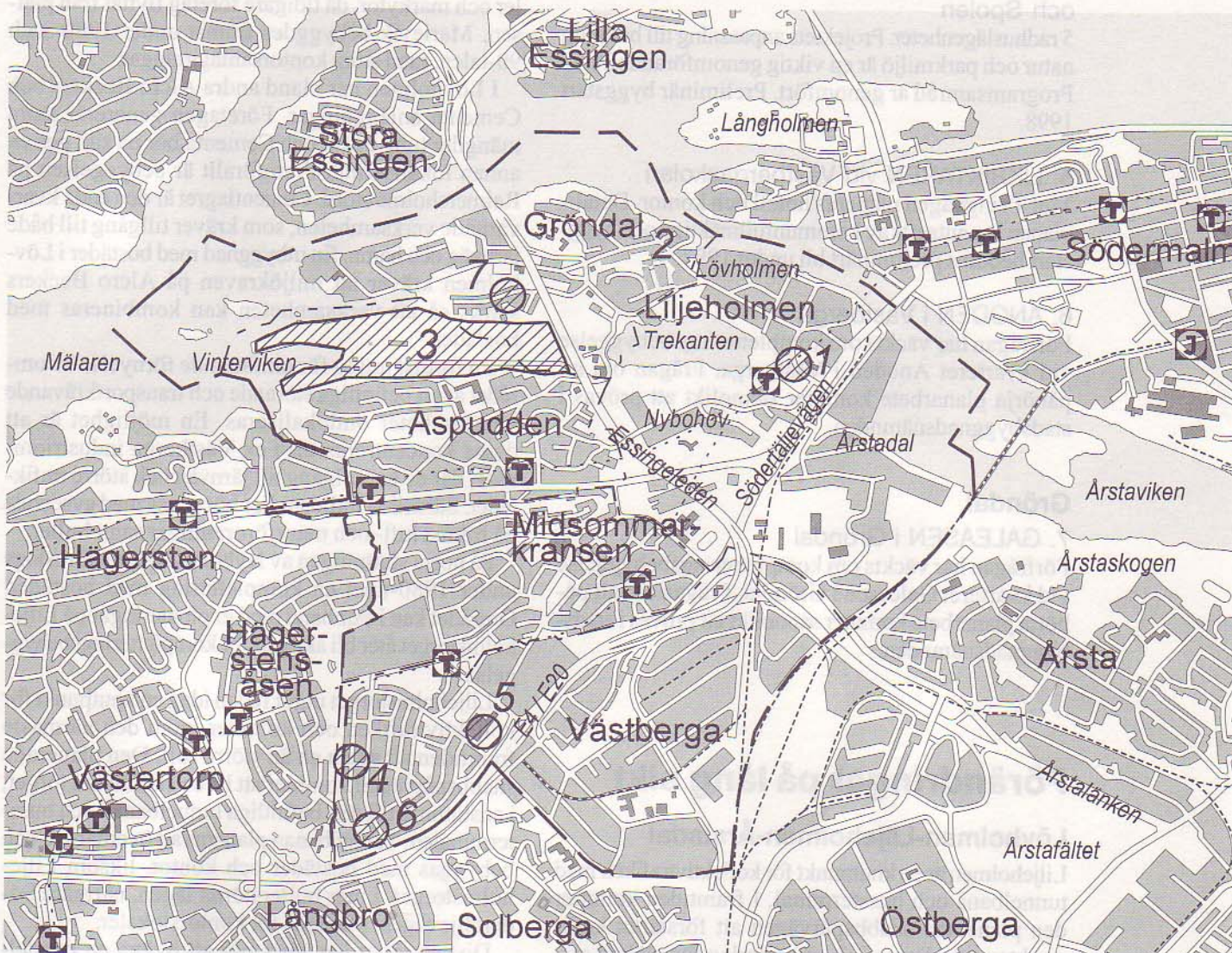
Kulturpark Liljeholmen föreslås ingå som ett projekt i kulturhuvudstadsåret. Projektet innebär utveckling av park- och gatumiljöer från Vinterviken fram till Liljeholmstorget och vidare ner mot Årstadal. Kulturparkens syfte är att integrera konst, kultur, odling, historia, rekreation, boende och näringsliv för framtiden i söderort. Upprustning av Nobels Svavelsyrefabrik (för närvarande övervägs restaurangverksamhet), en handelsträdgård i Vinterviken och en satsning på parkstråket från Vinterviken till Liljeholmstorget är de tre mest centrala delarna i projektet. Några delprojekt har redan påbörjats. Staden har tillsammans med företagen i området satt i gång arbetet med gatumiljöupprustning m m (Liljeholmen Light). Dessutom anläggs en doft- och fruktlekpark vid Trekantens östra sida.

Midsommarkransen

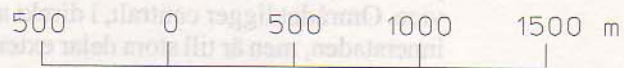
1986 gjordes ett Upprustningsprogram för Hägerstensåsen, Midsommarkransen och västra Västberga. I Midsommarkransen föreslogs upprustning av gatumiljöerna vid Svandammsvägen, Vattenledningsvägen och Tellusborgsvägen. Även vid Skvallerorget, Midsommarparken och vid passagen under Södertäljevägen föreslogs förbättringar. Vid korsningen Tellusborgsvägen-Midsommarvägen kan det bli aktuellt med en utbyggnad av bostäder. En förutsättning är att det kan kombineras med tunnelbanan som passerar området under jord.

I Upprustningsprogrammet föreslogs också förbättringar vid Telefonplan. Ett förslag innebär att tunnelbanan överdäckas, så att mark frigörs för exploatering. Skisser med möjlighet att uppföra 20 000 m² kontor och 75 lägenheter har gjorts. Överdäckningar av det slag som föreslås vid Telefonplan är dock dyra. Projektet har ännu inte varit aktuellt för genomförande men kan betraktas som en resurs för framtiden.

För verksamheterna i kvarteren Tvåflingan och Timotejen och de närmaste omgivningarna kan den pågående förändringen mot ett effektivare markutnyttjande fortgå. Ericsson har köpt kvarteret Tvåflingan.

 Projekt på kort sikt (ca 1-5 år)

Västberga

I Västberga bör ett antal gatumiljöer förbättras.

4. FLERBOSTADSHUS i kvarteren Rullen och Spolen

5 radhuslägenheter. Projektets anpassning till befintlig natur och parkmiljö är en viktig genomförandefråga. Programsamråd är genomfört. Preliminär byggstart 1998.

5. LIKRIKTAREN vid Västbergaskolan

Mot Tvingvägen planeras hotell och kontor. Detaljplanen har antagits av kommunfullmäktige och byggstart bedöms preliminärt bli under 1997.

6. ANODEN i Västberga

Förfrågan har väckts om kompletteringsbebyggelse vid kvarteret Anoden i Västberga. Frågan om att påbörja planarbete kommer sannolikt att prövas i stadsbyggnadsnämnden.

Gröndal

7. GALEASEN i Gröndal

Förfrågan har väckts om kompletteringsbebyggelse vid kvarteret Galeasen i Gröndal. Frågan om att påbörja planarbete kommer sannolikt att prövas i stadsbyggnadsnämnden.

Förändringar på lång sikt

Lövholmen-Liljeholmen-Årstadal

Liljeholmen är en knutpunkt för kollektivtrafiken med tunnelbana och bussterminal. I framtiden kommer den planerade snabbspårvägen att förstärka knutpunkten ytterligare och ge underlag för utökad service. Området ligger centralt, i direkt anslutning till innerstaden, men är till stora delar extensivt utnyttjat och i behov av upprustning. Utgångspunkten för planeringen av området är att skapa förutsättningar för nya bostäder och arbetsplatser i en sammanhängande stadsmiljö.

Södertäljevägen, en av infarterna till Stockholm söderifrån, genomkorsar området. Vägen utgör en kraftig barriär och bullerkälla inom området och diskussioner förs om hur problemen kan lösas. Ett förslag innebär att Södertäljevägen görs om till en trädplanterad stadsgata, med en högsta hastighet på 50 km/h. Bullerstörningarna kan dämpas genom att kontorsbebyggelse uppförs som en skärm, på båda sidor om Södertäljevägen mellan Liljeholmsbron och Årstabergsvägen.

I Årstadal har Vin & Sprit en stor anläggning, som för närvarande är under avveckling. Endast huvud-

kontoret samt en mindre depå finns kvar och de stora lokalerna nyttjas delvis av nya verksamheter. Så länge depåverksamheten kvarstår, krävs tillgång till järnväg. I området finns ytterligare outnyttjade lokaler och markytor, då tidigare företag flyttat från platsen. Marievik bebyggdes främst under 1980- och 90-talen, med stora kontorsanläggningar.

I Lövholmen har bland andra Alcro Beckers och Cementa anläggningar. Företagen genererar stora mängder tung trafik och Cementa bör på sikt ges en annan lokalisering. Framförallt är bebyggelsen på Reimersholme störd. Cementlagret är den enda kvarvarande verksamheten, som kräver tillgång till både järnväg och hamn. En utbyggnad med bostäder i Lövholmen kräver att miljökraven på Alcro Beckers stärks så att verksamheten kan kombineras med bostäder.

En förutsättning för omfattande förnyelse av området är att befintliga störande och transportkrävande verksamheter omlokaliseras. En möjlighet är att dessa koncentreras till t ex Västberga industriområde, där de har tillgång till järnväg och större trafikleder. Särskilda miljöstudier bör göras med avseende på främst luft- och markföroreningar samt buller.

På norra sluttningen av Nybohovsberget föreslogs under 1980-talet en komplettering med bostäder. Området kan i samband med exploateringar på Liljeholmstorget åter bli aktuellt för kompletteringsbebyggelse.

Liljeholmstorget utgör redan idag en knutpunkt för kollektivtrafiken och kommer inom den närmaste framtiden att spela en än större roll. Den planerade snabbspårvägen kommer att ha en station vid torget, i anslutning till den befintliga tunnelbanan och bussterminalen. Tunnelbanan planeras att överdäckas och bebyggas med bostäder och kontor, liksom Liljeholmstorget. I mer bullerstörda lägen, närmare Södertäljevägen, planeras för kontorslokaler.

Diskussioner har förts om att bygga en pendeltågsstation vid Årsta Västra, i anslutning till en hållplats för snabbspårvägen. Denna skulle fungera som förbindelselänk mellan de båda transportnäten. Bli planerna genomförda kan det bli aktuellt med ytterligare förtätning kring pendeltågsstationen och vidare mot Årstadal.

I förändringsområdet planeras bostäder, service, arbetsplatser och kulturella aktiviteter integreras i en sammanhållen stadsmiljö, med lokaler i bottenvåningarna. Utformning av gator och offentliga rum, liksom av bebyggelse bör göras med stor eftertanke, för att skapa en varierad och trivsamt miljö. Det centrala läget och de goda kommunikationerna talar för att området bör få en ökad täthet, liksom att vattenläget vid Mälarstranden och Årstaviken bör kunna utnyttjas bättre. Med en exploatering följer med all sannolikhet ett behov av nya skolor och barnomsorg.

**Stockholms stadsarkiv
Biblioteket**

312572 87

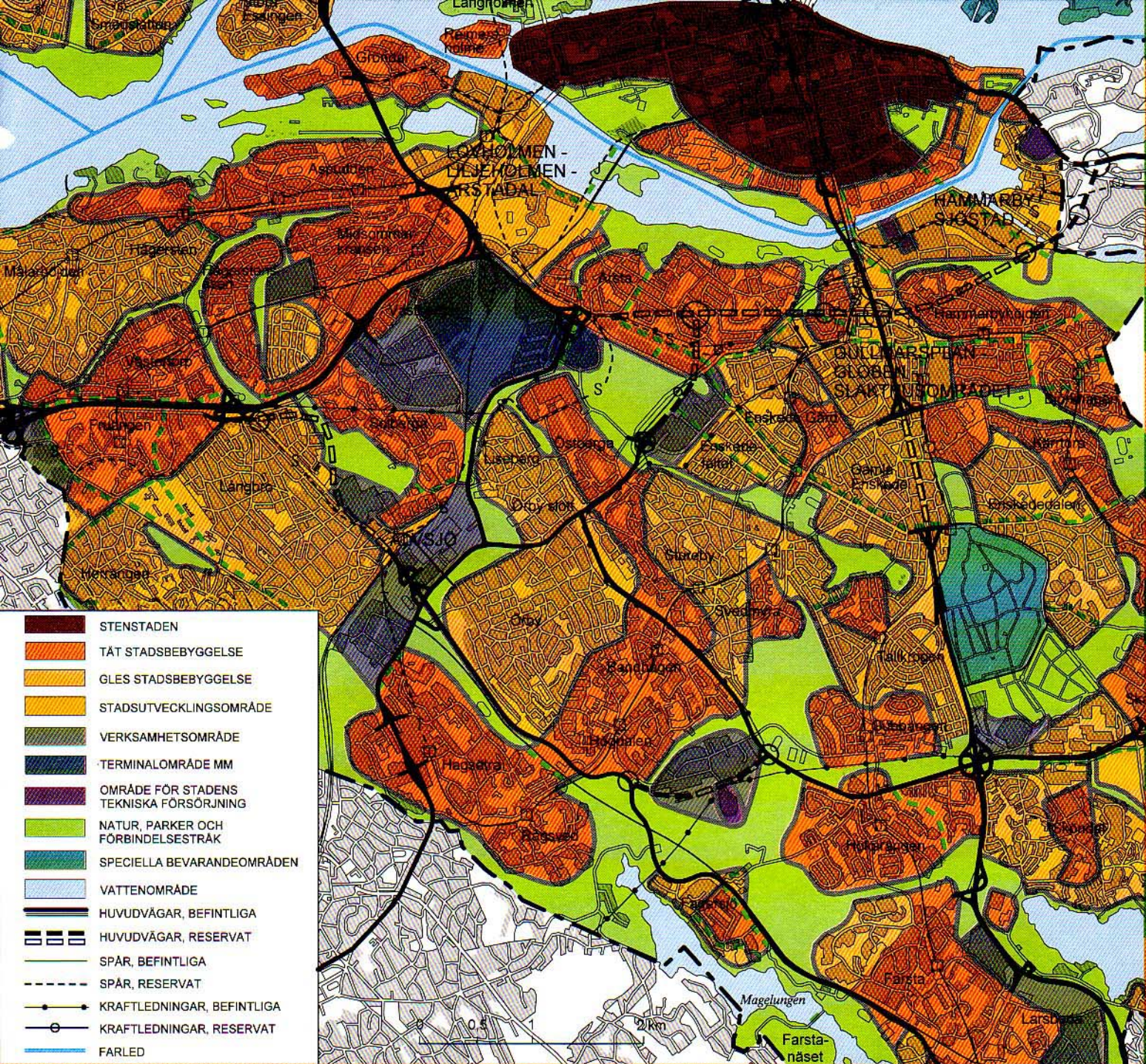
Grafisk form: Länk Grafisk Form & Illustration omslag
Lay-out: Gunilla Lundstedt inlaga
Fotografier: Distrikt Söderort
Omslagets karta: Kristina Hanström
Gunilla Lundstedt

Övriga kartor: Torbjörn Johansson
Eva Strömbäck

Tryck: Gummessons Tryckeri AB
Falköping 1997

Rapporten har tagits fram av
Stockholms stadsbyggnadskontor, distrikt Söderort
Projektansvariga: Torbjörn Johansson
Karin Hansen
Charlotte Gattmalm

Rapporten kan beställas från
Stockholms stadsbyggnadskontor
Centrala expeditionen
Box 8314, 104 20 STOCKHOLM
Tfn 08-508 26 990

Stockholms översiktsplan – Utställningsförslag 1997

Förslaget till översiktsplan för Stockholm behandlar frågor om markanvändning och bebyggelse som rör hela staden. Det anger en strategi för Stockholms framtida utveckling där nyckelordet är "bygg staden inåt", dvs

- Bygg så långt möjligt på redan exploaterad mark och spara värdefulla grönområden
- Gör om vissa äldre industriområden till stad med både bostäder och arbetsplatser
- Bygg i goda kollektivtrafiklägen

Syftet är att ge förutsättningar för en utveckling som på lång sikt är ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbar. Det som är karakteristiskt för Stockholm bevaras – den gröna karaktären, de olika stadsdelarnas särdrag och stadslandskapets karaktär, bl a mötet mellan stad och vatten.

Kartan visar grunddragen i den föreslagna användningen av mark- och vattenområden. Särskilda stadsutvecklings-

områden avgränsas där på sikt en blandad och varierad stad med bostäder och arbetsplatser kan utvecklas. Dagens stadsbebyggelse kompletteras i goda kollektivtrafiklägen och för lokala behov. Verksamhetsområdena och terminalområdena reserveras för arbetsplatser. Natur och friluftsområdena liksom de gröna stråken mellan stadsdelarna bevaras. Reservat avsätts för en rad vägar och spår som kan komma att byggas.

Förslaget till översiktsplan är utställt under september-oktober 1997 i Tekniska nämndhuset, Fleminggatan 4.

Översiktsplanen finns även på biblioteken, stadsdelskontoren och/eller medborgarkontoren samt på stadsbyggnadskontorets hemsida www.sbk.stockholm.se